

Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde (İbni Kemâl) Dîvânı'nda Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri

ZAHİDE EFE**

Proverbs, Idioms and Folk Sayings in the Divan of
Sheikh al-islam Kemal Pashazade (Ibni Kemal)

Ö Z E T

İçinde buldukları topluma ait birçok unsuru şairlerine malzeme yapan klasik Türk edebiyatı şairleri atasözü ve deyimlerden de geniş ölçüde istifade etmişler; hatta şirde atasözü ve deyim kullanmayı divan şiri geleneğinin bir parçası hâline getirmeyi başarmışlardır. Hemen hemen her şairin kişisel zevk ve üslupları doğrultusunda az veya çok kullanmış olduğu atasözü ve deyimlere yazmış olduğu şirlerde yer veren şairlerden biri de Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde'dir.

Kaynaklarda bütün insanların müftüsü, insanların ve cinlerin müftüsü, Anadolu ve Rumeli'nin İbn-i Sina'sı gibi lakaplarla anılan ve sekiz yıl şeyhülislâmlık makamında bulunan Kemâl Paşazâde, Osmanlı devletinin yetiştirdiği en önemli âlimlerden biridir. Tefsir, hadis, fikh, tasavvuf, felsefe, tarih, dil ve tıp gibi pek çok alanda Türkçe, Arapça ve Farsça iki yüzün üzerinde eser veren Kemâl Paşazâde'nin klasik Türk edebiyatı alanında verdiği en önemli eserlerden biri Dîvân'ıdır.

Şirlerinde aşkı ve hikemî konuları ön planda tutan Kemâl Paşazâde'nin sade bir üslupla kaleme aldığı Dîvân'ı; atasözü, deyim ve halk söyleyişlerinin kullanımı açısından oldukça dikkat çekicidir. Kemâl Paşazâde Dîvânı'nda 30 civarında atasözü ile 300 kadar deyim kullanmıştır. Bu çalışmada tespit edilen atasözü, deyim ve halk söyleyişleri ile bunların ne kadar sıklıkla kullanıldıkları ortaya konulmuştur.

A B S T R A C T

Classical Turkish literature poets, who used many facts belonging to the society they were in, as the subjects of their poems, also made extensive use of proverbs and idioms, and they even succeed in using proverbs and idioms in poetry to make it a part of the divan poetry tradition. Sheikh al-islam Kemal Pashazade is one of the poets who included proverbs and idioms that almost every poet has used more or less in line with their tastes and styles.

Kemal Pashazade, who was referred to as the mufti of all people, the mufti of people and jinn, Ibn-i Sina of Anatolia and Rumelia and held the position of Sheikh al-islam for eight years, is one of the most important scholars educated by the Ottoman state. One of the most important works of Kemal Pashazade in the field of classical Turkish literature which he has written over two hundred works in Turkish, Arabic, and Persian in many fields such as tafsir, hadith, fiqh, Sufism, philosophy, history, language, and medicine is his Divan.

All the poems of Kemal Pashazade, which are written in a simple style by him, and which he prioritizes love and stories in his poems are quite remarkable in terms of the use of proverbs, idioms and folk expressions. Kemal Pashazade used around 30 proverbs and 300 idioms in his poems. In this study, his determined proverbs, idioms, and folk expressions, and how often they are used have been presented.

* Makalenin Geliř Tarihi: 29.08.2020/ Kabul Tarihi: 01.10.2020.

** Arař. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (zahideefe@osmaniye.edu.tr), Orcid Id: 0000-0002-1411-4557.

ANAHTAR KELİMELER

Klasik Türk Edebiyatı, Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde, Divân, Atasözü, Deyim, Halk Söyleyişi.

KEYWORDS

Classical Turkish Literature, Sheikh al-islam Kemal Pashazade, Divan, Proverbs, Idioms, Folk Sayings.

Giriş

Klasik Türk edebiyatına mensup şairler yazmış oldukları şiirlerinde atasözü ve deyimlere yer vererek hem duygu ve düşüncelerini daha akıcı ve anlaşılır bir şekilde ifade etmişler hem de şiirlerine sanatlı bir söyleyiş özelliği kazandırmışlardır. Tezkire yazarı Latîfî, Anadolu şairleri arasında şiirde atasözü ve deyim (mesel söyleme, mesel-gûyluk) kullanmanın Sâfî (Cezerî Kasım Paşa) ile başladığını ve Necâtî’de kemale kavuştuğunu dile getirmiştir (Canım 2018: 321). Nitekim kaleme almış olduğu şiirleriyle klasik Türk edebiyatının temellerini atan Necâtî, şiirlerinde kullanmış olduğu atasözleri, deyimler ve halk söyleyişleri ile kendinden sonraki pek çok şair tarafından da devam ettirilen bir üslubun temsilcisi olmuştur.¹

15. yüzyılda Necâtî ile başlayan şiirde atasözü ve deyimlere yer verme eğilimi sonraki yüzyıllarda da artarak devam etmiştir. Divan şairleri, pend-nâmelerde, dinî ve ahlaki konulu mesnevilerde, divanlarda kendi zevk ve anlayışları doğrultusunda atasözlerine ve deyimlere yer vermişlerdir. 15. yüzyıl divan şairlerinden Necâtî², Âhî ve Avnî³ mahlasıyla şiirler yazan Fatih’in şiirlerinde atasözleri, deyimler ve halk

¹ Bu konu ile ilgili bk. Çetin, K. (2016). Mektep Sahibi Bir Şair Olarak Necâtî Bey. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi Prof. Dr. Mine MENGİ Özel Sayısı*, 2(5), 245-262.; Azlal, E. (2009). Necâtî Bey’in Edebî Muhitleri. *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, 15-17 Nisan 2009, Ölümünün 500. Yılında Necâtî Beğ Anısına, Bildiri Kitabı* (s. 628-634). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

² İçel, H. (2004). Necâtî Beg Divanı’ndaki Deyimler. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*(15), 175-230.

³ Ersoylu, H. (1983). Fatih’in Şiir Dilindeki Atasözü ve Deyimler. *Türk Dünyası Araştırmaları*(24), 173-183.

tabirleri önemli yer tutar. 16. yüzyılda ise Zâtî⁴, Figânî⁵, Hayâlî⁶, Güvâhî⁷, Nev'î⁸ ve Taşlıcalı Yahyâ⁹ şiirlerinde atasözlerini ve deyimleri sıkça kullanmışlardır. 16. yüzyıl divan şairlerinden Güvâhî'nin *Pend-nâme'si*, içinde bulunan atasözleri ve deyimler bakımından önemlidir. Nev'î'nin şiirlerinde hem dönemin çeşitli özelliklerini yansıtan mahallî öğelerin yer aldığı hem de atasözleri ve deyimlerin kullanıldığı görülür. Aynı durum Hayâlî için de geçerlidir. Orijinal konulu mesnevileriyle tanınan hamse sahibi Taşlıcalı Yahyâ da eserlerindeki mahallî renklerle, şiirlerinde yer yer sade bir dil kullanması, atasözleri ve deyimlere yer vermesiyle dikkati çeker. Mahallîleşme akımının etkisiyle 17. yüzyıl sonlarıyla 18. yüzyıl başlarında divan şiiri işlediği konular bakımından gelişip zenginleşir. Dildeki sadeleşme eğiliminin, atasözü ve deyim kullanımının, kısacası mahallîleşmenin 17. yüzyıldaki uygulayıcısı durumunda olan Sâbit¹⁰, 18. yüzyılda yerini Nedim'e¹¹ bırakır (Batıslam 1997: 108-09).

Şiirlerinde atasözü ve deyimlerden sıklıkla faydalanan şairlerimiz arasında Ahmed Paşa (öl. 1497)¹², Bâkî (öl. 1600)¹³, Azmî-zâde Hâletî (öl.

⁴ Çeneli, İ. (1973). Zâtî Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler. *Türk Kültürü*(123), 153-158.

⁵ Karahan, A. (1980). Trabzonlu Figânî'de Atasözleri ve Deyimler. *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri* (s. 43-53). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.

⁶ Kurnaz, C. (1996). *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

⁷ Erenoğlu, D. (2007). Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler. *Turkish Studies*, 2(4), 1150-1167.; Özdingiş, V. (2006). Güvâhî'nin *Pend-nâme'sinde* Deyimler. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*(3), 62-75.

⁸ Arslan, S. (2019). Nev'î Divanı'nda Atasözleri, Deyimler ve Bunların Kullanımı Üzerine. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(2), 253-277.

⁹ Kurnaz, C. (1997). Yahyâ Bey Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler. *Divan Edebiyatı Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

¹⁰ Kaplan, Y. (2009). Sâbit'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri. *Turkish Studies*, 4(4), 599-635.

¹¹ Batıslam, H. D. (1997). Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler. *Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Fuat Özdemir Anısı*, 107-123.

¹² Bayramoğlu, Y. O. (1996). *Ahmed Paşa Divânı'nda Atasözleri ve Deyimler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹³ Kaya, B. (2020). Bâkî Divanı'nda Atasözü ve Deyimler. *Asia Minor Studies*, 8(1), 403-417.

1631)¹⁴, Nev‘î-zâde Atâyî (öl. 1635), Nef‘î (öl. 1635), Nâbî (öl. 1712), Nazîm (öl. 1727), Münif (öl. 1743), Koca Ragıp Paşa (öl. 1763), Şeyh Gâlib (öl. 1799)¹⁵, Sünbül-zâde Vehbî¹⁶ (öl. 1809), Enderunlu Fâzıl (öl. 1810) ve Enderunlu Vâsıf (öl. 1824) gibi isimleri saymak da mümkündür (Karahana 1980: 44; İsen 1988: XXXV).

Bu isimler dışında 16. yüzyılın önemli ilim adamlarından biri olduğu kadar aynı zamanda önemli şairlerinden de olan Kemâl Paşazâde'nin *Dîvân'ı* da atasözleri, deyimler ve halk söyleyişlerinin kullanımını açısından dikkatleri celp etmektedir.

Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde Dîvânı, ilk olarak Ahmed Cevdet tarafından 1313 yılında Arap harfleriyle basılmış, daha sonra Mustafa Demirel (1996) tarafından biri matbu olmak üzere beş nüshasından hareketle tenkidli neşri yapılmıştır.¹⁷ M. A. Yekta Saraç (t.y.) tarafından ise 7'si yazma 1'i matbu olmak üzere 8 nüshasından hareketle divan neşri yapılmıştır.¹⁸

M. A. Yekta Saraç tarafından hazırlanan bu divan neşri; 2 kaside, 1 murabba, 389 gazel ve çok sayıda kıt'a ve müfreden meydana gelmektedir.¹⁹ *Dîvân'ında* yer alan şiirlerinde sade ve anlaşılır bir dil

¹⁴ Kaya, B. A. (1999). Azmî-zâde Hâlefi Dîvânı'nda Atasözleri ve Deyimler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 118, 149-168.

¹⁵ Güler, Z. (2011). Şeyh Gâlib Divanı'nda Deyimler. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(3), 433-455.

¹⁶ Devrim Kalaycı, S. (2007). 18. Yüzyıl Şairlerinden Sünbülzâde Vehbî (Lutfiyye), *Bosnalı Sabit, Enderunlu Vasıf ve Nedîm'in Divan ve Mesnevilerinde Atasözleri ve Deyimler*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

¹⁷ Mustafa Demirel'in çalışması üzerine üç tenkit yazısı (Saraç 1996; Köksal 2005 ve Köksal 2008) yayımlanmıştır.

¹⁸ Bu çalışmada kullanılan ve yayım tarihi bulunmayan Kemâl Paşazâde'nin bu divan neşrine İSAM Kütüphanesi'nden erişilmiştir. Mücahit Kaçar, *İbn-i Kemâl Dîvânı'nın İncelenmesi (Nazım Bilgisi – Belâgat - Üslûp ve Dil Özellikleri - Muhtevâ)* adlı doktora tezinde *Kemâl Paşazâde Dîvânı'nın* M. A. Yekta Saraç tarafından farklı kütüphanelerdeki nüshalardan ve şiir mecmualarından derlenerek kapsamlı bir şekilde hazırlandığı ve baskı aşamasında olduğu bilgisini vermektedir (2010: 14).

¹⁹ Divanı bulunan şairlerin mevcut divan nüshalarına girmeyen şiirlerinin tespit edilmesi hususunda şiir mecmuaları büyük önem arz etmektedir. Velut bir Osmanlı âlimi ve aynı zamanda divan sahibi bir şair olan Kemâl Paşazâde'nin *Dîvân'ında* yer almayan 1 mesnevi, 1 murabba, 1 gazel, 5 kıt'a, 3 nazm ve 3 matla Fatih Köksal (2016) tarafından şiir mecmualarından hareketle yayımlanmıştır.

kullanan Kemâl Paşazâde, yazmış olduğu şiirlerinde mahlas kullanmamıştır. *Dîvân*'ında hikmetli ve vecizli söyleyişlere çok fazla yer veren şairin özellikle kıt'a ve müfredlerinde tam bir atasözü niteliği taşımayan fakat özlü söz olarak değerlendirilebilecek pek çok ifade yer almaktadır. Aynı zamanda Kemâl Paşazâde'nin şiirlerinde yer verdiği çok sayıda atasözü ve deyimlerle, edebiyatımızda Necâtî ile ivme kazanan şiirde mesel-âmîz söz söyleme ekolünün temsilcisi olduğu görülmektedir.

Kemâl Paşazâde Dîvânı'nu nazım bilgisi, belâgat, üslûp, dil özellikleri ve muhtevâ açısından inceleyen Mücahit Kaçar, Kemâl Paşazâde'nin üslubu ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “İbni Kemâl'in üslubunun en belirgin özelliği, şiirlerinde ifade ettiği fikri ispat için bir atasözünü veya halk arasında kullanılan hikmetli bir sözü delil getirmektir. İbni Kemâl'in şiirleri muhtevâ açısından incelendiğinde ise divan şiiri geleneğiyle paralellik göstermektedir. Dinî ve tasavvufi konuların yanında sosyal hayata dair birçok ayrıntı, farklı bilim dallarına ait birtakım terimler, mitoloji ve divan şiiri geleneği içinde şekillenen ideal sevgili tipine dair hayaller vb. İbni Kemâl'in şiirinin muhtevasını oluşturmaktadır. Burada dikkat çeken bir husus da divan tertip eden diğer şeyhülislam şâirler gibi İbni Kemâl'in de saf dinî ve tasavvufi şiirler yazmadığı, özellikle de gazellerinde şarabı ve meyhaneyi serbestçe ve şevkle terennüm edebildiğidir.” (2010: 386-87).

Kemâl Paşazâde'nin edebî yönü hakkında bir başka değerlendirmeyi yapan M. A. Yekta Saraç ise onun üslubu hakkında şunları dile getirir: “Şiiri hikmetli söz olarak görür ve bir fayda sağlamasını ister. Aşka ve hikemî konulara daha çok önem verir, tasavvufî yorumdan uzak beyitler üzerinde yoğunlaşır. Duygu ve hayal yerine akla, mücerreden ziyade müşahhasa meyli bu yüzdendir. Dili sade, ifade yapısı sağlamdır. Gerek atasözlerini ve deyimleri sıkça kullanması, gerekse cinas sanatını başarılı bir şekilde uygulaması Bursalı Ahmed Paşa, Necâtî Bey ve Kabûlî gibi şairlerin eserlerinden etkilenmesine bağlanabilir.” (2002: 244-45).

Özellikle son yıllarda divan şiirinde atasözü ve deyimlerin kullanımı ile ilgili pek çok çalışma yapılmış ve birçok şairin divanı atasözü ve

deyimlerin kullanımı açısından incelenmiştir.²⁰ Bununla birlikte bazı deyimlerin divan şiirinde kullanımı ve anlam çerçevesi ile ilgili müstakil çalışmalar da yapılmıştır.²¹ Bu çalışmalar hem divan edebiyatına mensup

²⁰ Aslan, M. (2002). Nâzım Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler. *Türk Dünyası Araştırmaları, Prof. Dr. Osman Nedim Tuna Hatıra Sayısı*(139), 53-66.; Ayçiçeği, B. (2018). Bağdatlı Rûhî'nin (ö.1014/1605-1606) Gazellerinde Deyimler. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*(38), 163-202.; Coşkun, A. O. (1997). Kafzâde Faizi Divanı'ndaki Atasözleri ve Deyimlere Dair. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(10), 69-80.; Çetin, K. (2020). Sehî Bey Dîvânı'nda Deyimler ve Atasözleri. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(67), 113-164.; Gürbüz, M. (2012). Rezmî Divanı'nda Deyimler. *Turkish Studies*, 7(1), 1231-1267.; İpek, A. (1992). İhyâ (Seyyid Yahyâ) Divanı'nda Deyimler ve Atasözleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi*, 7(2), 73-80.; Kavruk, H. (2000). Cemalî'de Atasözleri ve Deyimler. *I. Kütahyalı Şairler Sempozyumu, 4-5 Haziran 1998* (s. 370). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.; Kaya, H. (2011). Emrî Divanı'nda Deyimler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*(6), 55-130.; Kılıç, F. (1996). Âşık Çelebi Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(1), 24-30.; Öztürk, Z. (2018). Süheylî Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(66), 460-499.; Poyraz, Y. ve Tergip, A. (2010). 18. Yüzyıl Dîvân Şairlerinden Hâkim'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*(15), 188-202.; Sarı, G. (2014). XVII. Yüzyıl Dîvân Şairlerinden Rûz-nâmeci-zâde Şinâsî'nin Şiirlerinde Deyimler. *Turkish Studies*, 9(6), 913- 931.; Savran, Ö. (2005). Neşâfî Divanı'nda Görülen Atasözleri ve Deyimler. *Akademik Araştırmalar Dergisi*(26), 211-220.; Sefercioğlu, M. N. (2010). Helâkî Divanı'nda Türkçe Deyimler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*(4), 155-202.; Ulucan, M. (2005). Muvakkitzâde Mehmed Pertev'in Divanında Atasözleri ve Deyimlerin Kullanımı. *F.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 49-80.; Üçer, M. (1997). Kadı Burhaneddin Divanı'ndaki Atasözleri ve Deyimler Üzerine. *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, 4-7 Eylül 1989* (s. 269-296). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.; Varışoğlu, M. C. (2018). Değerler Eğitimi Bağlamında Hâtem Divanı'nda Deyimler. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31), 106-128.; Veriyev Nerimanoğlu, K. (1996). Fuzûlî Dilinde Deyimler. *Üçüncü Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı, 23-27 Eylül 1996*. Ankara.; Yakar, H. İ. (1999). Üsküplü İshak Çelebi Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler. *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu (Gaziantep)*, s. 20-60.; Yavuz, S. (2016). Saîd Paşa Dîvânı'nda Yer Alan Atasözleri ve Deyimler Üzerine. *D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(15), 106-114.

²¹ Arslan, Ü. (2019). Kef Geçmek Deyimi Üzerine. *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı* (s. 154-172). İstanbul: Kriter Yayınevi.; Ayçiçeği, B. (2019). Klâsik Türk Şiirinde Kuş Kondurmak Deyiminin Anlam Çerçevesi. *ESTAD*, 2(1), 215-232.; Beyzadeoğlu, S. (1996). Divan Şiirinde Bir Deyim 'Taş Yatur'. *Türk Edebiyatı*, 55-56.; Çetinkaya, Ü. (2009). Divan Şiirinde "Çok Başlu (Ziyade-Ser) Deyimi Üzerine. *Turkish Studies*, 4(2), 226-245.; Demirkazık, H. İ. (2013). "El Arkası Yerde" Deyimi ve Bu Deyimin Divan Şiirindeki Kullanımı. *Turkish Studies*, 8(4), 617-633.; Derdiyok, İ. Ç. (2012). Ru be-kafa Gelmek Deyimi Üzerine. *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji*

şairlerin edebî kişiliği ve üslup özelliklerinin değerlendirilmesi hem de Türkçenin atasözü ve deyim açısından sahip olduğu zenginliğin ortaya konulması açısından önem taşımaktadır.

Bu öneme binaen bu çalışmada da iyi bir devlet adamlığı ve farklı türlerde yazmış olduğu onlarca eserle hem siyasi hem de edebî bakımdan 16. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden biri olan Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde'nin *Dîvân*'ında yer alan atasözü, deyimler ve halk söyleyişleri ortaya konulmuştur.

Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri, Adana, s. 109-117.; Karavelioğlu, M. A. (2014). Divan Şiirinde 'Bend Geçmek', 'Hurde Geçmek' ve 'Kapı Geçmek' Deyimleri Üzerine. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*(31), 175-204.; Kaya, H. (2018). Divan Şiirinde Kıl Kondurmamak Deyiminin Anlam Çerçevesi. *Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan* (s. 495-508). Ankara: Yayınevi.; Kaya, H. (2018). Divan Şiirinde "İş Asmak" Deyimi Üzerine. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan Özel Sayısı, 231-243.; Kaya, H. (2018). Divan Şiirinde Ayak Deri Deyiminin Anlam Özellikleri. *II. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu* (s. 668-674). Çanakkale: Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Derneği.; Kayaokay, İ. (2019). Osmanlı Edebî Metinlerinde "Diş Bilemek" Deyiminin Anlam Çerçevesi. *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı* (s. 475-495). İstanbul: Kriter Yayınevi.; Keklik, M. (2019). Klasik Türk Şiirinde Yıldızlarla İlgili Deyimler. *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı* (s. 496-521). İstanbul: Kriter Yayınevi.; Köksal, M. F. (2001). Klasik Şiirimizden Bilinmeyen Bir Deyim: El Oyunu. *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(16), 127-136.; Küçük, İ. (2015). Divan Şiirinde İzaha Muhtaç Beş Deyim: Asâyı Dik-, Kantarlığı At-, Kulağından Fefili Çıkar-, Aya Elek As-, Ebu Zambak Oku-. *Turkish Studies*, 10(8), 1697-1706.; Öztürk, E. C. (2019). Divan Şiirinde Kulakla İlgili Deyimler ve Anlam Çerçevesi. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 66, 37-82.; Taş, H. (2017). Klasik Türk Şiirinde Pâyeye At-/ Atl- Deyimi Üzerine. *Doğumunun 60. yılında Mustafa S. Kaçalin Armağanı*: (s. 609-615). İstanbul: Kesit Yayınları.; Yılmaz, O. (2009). Klasik Türk Edebiyatında Bir Deyim: Ter Düşmek. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*(21), 155-170.; Yılmaz, O. (2009). Klasik Türk Şiirinde Bir Deyim: Topraktan Götürmek. *Vakıf İnsan: Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı* (s. 689-700). İstanbul: Kriter Yayınevi.; Yılmaz, O. (2018). Moğolca Bir Kelimeden Türkçe Bir Deyime: Klasik Türk Şiirinde Cebe Satmak Deyimi. *Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 1577-1585). İstanbul: Kesit Yayınları.; Zülfe, Ö. (2019). Osmanlı Şiirinde Yol Kesmek Deyimi. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi The Journal of Turkish Cultural Studies*(41), 249-260.

1. Kemâl Paşazâde Dîvânı'nda Atasözleri

Atasözleri, kullanım miktarı değişmekle birlikte hemen hemen bütün klasik şairlerimizin divanlarında yer alan şiirleri süslemektedir. Şairler söylemek istediklerini daha açık ve anlaşılır bir şekilde ifade etmek, fikirlerini güçlendirmek, daha etkili hale getirmek ve az sözle çok şey ifade etmek gibi maksatlarla şiirlerinde atasözlerine yer vermişlerdir.

Yazmış olduğu şiirlerinde atasözlerinin ifade gücünden yararlanan divan şairlerimizden biri de Kemâl Paşazâde'dir. Kemâl Paşazâde, atasözlerine yalnızca *Dîvân*'ında yer vermekle kalmamış "*Manzum Darb-ı Meseller*" adlı bir risale de kaleme almıştır. Atsız'ın "Kemalpaşa-oğlu'nun Eserleri" adlı çalışmasında tek nüshasının Reisü'l-Küttâb 1199 numarada kayıtlı olduğundan bahsettiği bu eser, *mefâ'ülün mefâ'ülün fe'ülün* vezninde ve 54 beyitten müteşekkildir (1966: 81).

Kemâl Paşazâde Dîvân'ında birtakım değişikliklere uğramış şekilleri ile 30 civarında atasözü kullanılmıştır. Şairin bu atasözlerini ifade etmek istediği fikirleri daha etkili bir hale getirmek ve ispat etmek maksadıyla kullandığı görülmektedir. Şair, bazı beyitlerde atasözüne yer vermeden önce "dimişler, meseldür, ulular dimişler" gibi ifadeler kullanarak kullandığı sözün atasözü olduğunu belirtmiştir. *Dîvân*'da yer alan atasözlerinin bazıları herhangi bir değişiklik yapılmadan olduğu gibi kullanılırken bazılarında vezin gereği olarak kelime eklenmiş veya çıkarılmış ya da sözdiziminde bazı değişiklikler yapılmıştır. Bazı atasözlerinde ise kelimelerin Arapça veya Farsça karşılıklarının kullanıldığı görülmektedir.

Aşağıda *Kemâl Paşazâde Dîvânı*'nda tespit edilen başlıca atasözleri ve bu atasözlerinin geçtiği şiir ve beyit numaraları verilmiştir.²²

Âlemin ağzı torba değil ki büzesin: İnsanlar bildiklerini, düşündüklerini söylerler; bunu önlemek mümkün değildir (Aksoy 1984: I/263; Albayrak 2009: 137; Eyüpoğlu 1973: I/10; TDK).

²² *Dîvân*'da 340 ile 396 sayfaları arasında ekler bölümünde verilen kıt'a, beyit ve tarihlerde şiir numarası bulunmamasından dolayı bu sayfalar arasında yer alan atasözleri ve deyimlerde şiir numarası yerine atasözü veya deyimden geçtiği sayfa numarası verilmiştir.

Ħalkuñ ağızı efendi tobra degül

Ki çeküp anuñ ağızını düresin

İl dilüñden halâşa yok imkân

Kendi kendini belki öldüresin (s. 373)

Ârife bir işaret yeter: Bilgi ve sezgi sahibi olan insanlar küçük bir belirtiden önemli sonuçlara ulaşır (Albayrak 2009: 167; Eyüpoğlu 1973: I/18).

Söylemezsin baña didümdi tebessümle didi

Söz ne hâcet bir işaret 'ârife besdür hemân (G. 250/5)

Başa yazılan gelir: Kişi, kaderi ne ise onu görür (Aksoy 1984: I/181; Albayrak 2009: 229; Eyüpoğlu 1973: I/36; Püsküllüoğlu 2002: 41; TDK).

Alnuñu ne kim yazıldı başuña bir bir gelür

Şanma sen sa'y itmeseñ şerri gelür hayrı kalur (G. 56/1)

Besle kargayı, oysun gözünü: İyilik yaptığı hâlde kötülük gören insanların durumunu ifade etmek için söylenir (Aksoy 1984: I/185; Albayrak 2009: 239; Eyüpoğlu 1973: I/39; Pala 2010: 49; Püsküllüoğlu 2002: 43; TDK).

Hezl ile dimedi diyen bu sözi

Görinürse n'ola lañfe yüzi

Ķurdi it terbiyet derin soysun

Besle kargayı gözleriñ oysun (s. 395)

Böyle gelmiş böyle gider: Bir şeyin öteden beri hep aynı biçimde sürüp gelmekte olduğunu, bunun hiç değişmediğini, kolay kolay da değişmeyeceğini anlatmak için söylenir (Aksoy 1984: I/205; Eyüpoğlu 1973: I/48; Pala 2010: 60; Püsküllüoğlu 2002: 51; TDK).

Geh şafâ virdi mey-i 'ışk dile gâhî keder

'Alemüñ hâli budur böyle gelür böyle gider (G. 87/2)

Bugünün işini yarına koyma: Bugün yapılması gereken işi ertelemek, çeşitli sakıncalar doğuracağından, hangi iş olursa olsun, vakit geçirmeden bitirmek gerekir (Aksoy 1984: I/206; Albayrak 2009: 276; Eyüpoğlu 1973: I/49; Pala 2010: 61; Püsküllüoğlu 2002: 51; TDK).

Va'de-i ferdâ ile göñlini zâhid eyledi

'Ârif olan komadı bugünkü işi yarına (G. 289/6)

Can çıkmayınca (çıkmadan) huy çıkmaz: İnsanı alışkanlıklarından, huylarından vazgeçirmek mümkün değildir (Aksoy 1984: I/212; Albayrak 2009: 286; Eyüpoğlu 1973: I/53; Pala 2010: 66; Püsküllüoğlu 2002: 54; TDK).

Terküñi urmağ ile dil senden irağ olmadı

Ayrılurmuş kişi cāndan kesmez imiş hūyını (G. 359/7)

El için kuyu kazan, evvela kendisi düşer: Başkalarına karşı kötü düşünceler besleyip onlara tuzak hazırlayan kişiler, çok zaman başarılı olamayıp kendi tuzakları içine düşerler (Aksoy 1984: I/263; Albayrak 2009: 399; Eyüpoğlu 1973: I/87; Pala 2010: 102; Püsküllüoğlu 2002: 77; TDK).

Eline nefsüñüñ virüp kazma

Kimsenüñ yolına kuyı kazma

Her ki ğayruñ yolında kazdı kuyı

Kendü düşdi kuyuya yüzi koyı (s. 343)

Eski düşman dost olmaz: Birçok nedenin birbirini izlemesiyle sürüp gelmiş olan eski düşmanlık, dostluğa dönüştürülemez (Aksoy 1984: I/271; Albayrak 2009: 428; Eyüpoğlu 1973: I/93; Püsküllüoğlu 2002: 80; TDK).

Ķo düşmenüñ sözüñ diñle beni sen

İdinme dōst eski düşmeni sen

Kişiye eski düşmān dōst olmaz

Dime gülşen ola ol küllhanı sen (s. 380)

Evvel can, sonra cihan (canân): İnsan, önce kendini, kendi çıkarını düşünür; sonra sevdiğini ve onun çıkarını (Aksoy 1984: I/279; Albayrak 2009: 448; Eyüpoğlu 1973: I/96; Püsküllüoğlu 2002: 84;).

Ķalmazam cān nağdine baña leb-i cānān gerek

Ben cihānı n'eylerem evvel kişiye cān gerek (G. 180/1)

Gönül yapmak (almak), Kâbe (arş) yapmaktır: Bir insanın gönül kırgınlığını gidermek, Müslümanlar için kutsal bir mekân olan Kâbe yapmak kadar kutsal; ama oldukça da zor bir iştir (Albayrak 2009: 479; Eyüpoğlu 1973: I/107).

*Göñül yıkmak harâb etmek gibidür Beyt-i ma'mûrî
Velî yapmağ hezerân Ka'be bünyâd itmeden yegdür
Kul etmek lutf u ihsân ile dünyâda bir âzâdî
Efendi nice yüz biñ kulu âzâd itmeden yegdür* (s. 349)

İnsan beşer, kuldur şaşar: Kusursuzluk Allah'a mahsustur. İnsanoğlu, nefis sahibidir. Beşer olmanın gereği olan nefsimiz bizi zaman zaman hata yapmaya zorlar. Böylece her insan kusur işleyebilir (Aksoy 1984: I/325; Albayrak 2009: 553; Eyüpoğlu 1973: I/137; Pala 2010: 165; Püsküllüoğlu 2002: 109; TDK).

*Levh-i cebheñde ne yazdı ise kassâm-ı ezel
Başuña gelür nîk ü bed ü ya hayr u ya şer
Kul hatâda şeh 'atâda böyledür tavr-ı beşer
Kul beşer âdem şaşar işler hatâ dörder beşer* (s. 350)

İnsan insana muhtaçdır (âdem âdeme gerektir): Bir insan nerede yaşarsa yaşasın, mutlaka başka insanlara ihtiyaç duyar (Albayrak 2009: 103; Eyüpoğlu 1973: I/138).

*Dem-be-dem hünî gözün merdümleri kan içmege
Rağbet eylerse n'ola muhtâcdur âdem âdeme* (G. 295/4)

İti an çomağı hazırla: Huysuz, bayağı, aşağılık ve kavgacı insanlar ile karşılaşmak kaçınılmaz ise, gerekli tedbirleri almakta gecikmemelidir. Sözelimi saldırgan bir kişi ile görüşülecekse, kavgaya hazır olmalıdır (Albayrak 2009: 572; Eyüpoğlu 1973: I/142; Pala 2010: 174; TDK).

*Gelse rakîb hatıruña zülfine yapış
Dimişler ulular iti añ hâzır it 'aşâ* (G. 12/7)

İti öldürene sürütürler: Her işin bir sorumlusu vardır. İyi veya kötü sonuçlar genellikle bu sorumlu kişiye bağlanır. Bu durumda kötü sonucun temizlenmesi, işin düzeltilmesi de aynı kişiden istenir (Aksoy 1984: I/333; Albayrak 2009: 573; Eyüpoğlu 1973: I/142; Pala 2010: 175).

*Çünkü sürdüñ yâr işigüñden rakîbi ey göñül
Çek ne gavğası olursa iti öldüren sürür* (G. 81/3)

İyilik et denize at, balık bilmezse Halik bilir: Kişi, iyilik yaptığı kimse için değil, Allah rızası için iyilik yapmalı. Çünkü iyilik yapılan kişi, o iyiliği takdir etmese de Allah'ın o iyiliği bilmesi, iyilik yapan insan için

en büyük karşılıktır (Aksoy 1984: I/336; Albayrak 2009: 579; Eyüpoğlu 1973: I/144; Pala 2010: 179; Püsküllüoğlu 2002: 113, TDK).

*Gözi yaşına rahm it her fakîriñ
Senüñ de hâlüne rahm ide Hâlık
Dimişler eylügi eyle şuya şal
Bilür Hâlık bilemez ise balık* (s. 363)

Kelle sağ olsun da külah bulunur (G. 299/2): İnsanın sağlığı yerinde olursa er geç eksiklerini ve ihtiyaçlarını giderir (Aksoy 1984: I/357; Albayrak 2009: 621; Eyüpoğlu 1973: I/154; Püsküllüoğlu 2002: 122; TDK).

*Devletüñde başumuza dūd-ı āh eksük degül
Baş sağ olsa cihānda bulunur aña külāh* (G. 299/2)

Kişi ektiğini biçer: Kişi ne yaparsa onun karşılığını görür (Aksoy 1984: I/365; Albayrak 2009: 646; Eyüpoğlu 1973: I/164; Püsküllüoğlu 2002: 126; TDK).

*Bu dehr mezra'ında kişi ekdüğün biçer
Hurmā-yı ter bitürmeye hergiz çurı diken
Gayruñ ne hayrını göre şer işleyen kişi
Gül dermeye bu bağ içinde diken diken* (s. 350)

Kişinin kendine ettiğini kimse (âlem bir yere gelse) edemez: İnsan, kimi zaman öyle bir iş yapar, başını öyle bir derde sokar ki, böylesini kendisine hiç kimse yapamaz (Aksoy 1984: I/365; Albayrak 2009: 648; Eyüpoğlu 1973: I/166; Pala 2010: 203; Püsküllüoğlu 2002: 126; TDK).

*Hâline kaşd itdügümçün sürdi küyından beni
Kimse itmez âdemüñ itdüğünü kendüzine* (G. 290/5)

Kişiyeye talep fayda etmez nasip olmayınca: Allah insana bir şeyi kısmet etmişse o şey mutlaka gelir insanı bulur. Şayet kısmet etmemişse insan ne yaparsa yapsın, onu elde edemez (Albayrak 2009: 633-34; Eyüpoğlu 1973: I/167).

*Kısmet olmayanı bulmaz talep itmekle kişi
Yok yire ağzı için itme dilā sa'y u talep* (G. 22/5)

Ne ekersen onu biçersin: İnsan iyilik yaparsa karşılığında iyilik, kötülük yaparsa karşılığında kötülük görür. Diğer taraftan insan bir iş için harcadığı emeğin karşılığını mutlaka alır (Aksoy 1984: I/395; Albayrak

2009: 719; Eyüpoğlu 1973: I/186; Pala 2010: 228; Püsküllüoğlu 2002: 142; TDK).

Beñleriñe di vefâ tolmunu şaçsuñ dile kim
Bu cihân mezra'ına sen ne ekersen o biter (G. 87/4)

Ölümden gayri her derdin devası var (ölüme çare bulunmaz): Dünyada her sorunun bir çözümü, bir çaresi olduğu hâlde, ölümün hiçbir çaresi yoktur (Albayrak 2009: 749; Eyüpoğlu 1973: I/195; Pala 2010: 241; Püsküllüoğlu 2002: 148).

Olur dermân ölümden gayri derde
Maħabbet derdinüñ dermânı yok mı (G. 376/4)

Ömür göz yumup açincaya kadar: İnsan ömrünün çok kısa olduğunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (Albayrak 2009: 750; Eyüpoğlu 1973: I/195).

Göz yum cihândan aç gözüñi ğaflet eyleme
Sen göz yumup açınca bu 'âlem gelür geçer (s. 360)

Su bulanmayınca durulmaz: İnsanlar arasındaki ilişkiler, türlü çekişmelerden sonra daha iyi bir durum alır (Aksoy 1984: I/433; Albayrak 2009: 800; Eyüpoğlu 1973: I/213; Pala 2010: 267; Püsküllüoğlu 2002: 163; TDK).

Şu bulanmadın tırulmaz dil mükedder olmadın
Mihnet-i hicran ile sürmez vişâliñden şafâ (G. 1/2)

Takdir tedbiri bozar: İnsan ne kadar önlem alırsa alsın, kaderinde var olan şeylerin seyrini değiştiremez (Albayrak 2009: 813; Eyüpoğlu 1973: I/221).

Şek itme şakın yâ hû bî-şübhe maħaldür bu
Çokdan ki meşeldür tedbiri bozar taqdir (G.85/5)

Üzüm üzüme göre kararır: Kişi kendi tavır ve davranışlarını çevresindeki insanların tavır ve davranışlarına bakarak düzenler (Albayrak 2009: 853).

Guşşa-i hâl-i siyâhuñla qarardıysa gönül
'Aceb olmaz üzüme göre kararur çü üzüm (G. 232/3)

Abdülkadir Karahan, *Figânî Dîvânı'nda Atasözleri ve Deyimler* başlıklı çalışmasında bazı kelime değişmelerine uğrayan atasözlerinin atasözü

kabul edilip edilmeyeceği hususunda şu görüşü dile getirmiştir: “Eğer atasözlerinin amacı olan anlam değişmiyor ve sözlüklerle onların dizisinde de açık bir aykırılık fark edilmiyorsa, manzumelerde sanatçıların duygu ve düşüncelerine güç katan ve kamuca benimsenmiş özsözler oldukları ilk okunuşta anlaşılan düstur niteliğindeki mısra ve beyitleri sözdiziminde değişiklik, ya da sözcüklerine katkılar yapılmış olsa bile bunları atasözleri saymamazlık edemeyiz.” (1980: 45-46).

Kemâl Paşazâde Dîvânı’nda da tam bir atasözü özelliği taşımayan ancak anlam olarak bir atasözüne işaret eden mısra ve beyitler yer almaktadır. Bu mısra ve beyitlerin hangi atasözlerine işaret ettikleri ve *Dîvân*’da geçtikleri yerler aşağıda gösterilmiştir:

Bir ağızdan çıkan, bin (beş) ağza (bir orduya) yayılır: Bir kişi, yayılmasını istemediği bir durumu kimseye söylememelidir. Söylerse, gizli kalmasını istediği şey, dilden dile dolaşarak toplum içine yayılır (Aksoy 1984: I/192; Albayrak 2009: 250; Eyüpoğlu 1973: I/42; Püsküllüoğlu 2002: 45).

Alma ağızından lebüñ dirseñ tıyulmasun bu rāz

Sır ki ağızdan çıka ‘âlemlere meşhürdur (G. 63/3)

Dertsiz kul olmaz: Herkesin az, çok derdi vardır. Derdi olmayan kimse yoktur (Aksoy 1984: I/237; Albayrak 2009: 343; Eyüpoğlu 1973: I/68; Pala 2010: 84).

‘Âlemde gam kişiye dem-â-dem gelür gider

‘Âdem mi var ki ‘âleme hurrem gelür gider (G. 106/1)

Dost acı söyler: Kusurumuzu görenler, canımız sıkılmasını diye doğruyu söylemeye çekinirler. Ama yakın dostlar, düzeltmemiz için onu söylemeyi borç bilirler. Yine de doğru söz bize acı gelir (Aksoy 1984: I/246; Albayrak 2009: 365; Eyüpoğlu 1973: I/75; Pala 2010: 93; Püsküllüoğlu 2002: 70; TDK).

Dōst odur kim saña toğrusın diye

Dōst degüldür saña toğrusun diye (s. 381)

Er ölür adı kalır: Eğer insan sağlığında iyi işler yapıp iyi bir şöhret bırakmışsa, öldükten sonra da o şöhreti onun adını yaşatır (Albayrak 2009: 421; Eyüpoğlu 1973: II/91).

*Göz yum cihândan aç gözüñü kendi hâline
Sen göz yumup açınca bu dünyâ gelür gider
Âdem gerek durur adın 'âlemde aîdura
'Âlemde ad kalur u âdem gelür gider* (s. 352)

Güzelim diye mağrur olma, tez savar vakt-i şebab: İnsan güzelliğinden dolayı gururlanmamalı; gençlik geçince, güzellik de geçer (Albayrak 2009: 493; Eyüpoğlu 1973: I/116).

*Dōstum gül gibi mağrūr olma hüsniñ çağına
Çün bilürsin şu gibi tūrmaz geçer ol çağlar* (G. 69/2)

İnsan ölür eseri kalır, hayvan ölür semeri kalır: İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik, ardından birtakım eserler bırakmasıdır. Bundan dolayı öldükten sonra insanı bıraktığı eserler yaşatır (Albayrak 2009: 556; Eyüpoğlu 1973: I/138).

*Âdem iseñ eylegil aduñı aîdur hayr ile
Çün bilürsin dünyâda âdem gider hayrı kalur* (G. 56/4)

*Eşer-i hayr ile kişi diridür
Kendi ölür ise işi diridür* (s. 355)

Misafir kismeti ile gelir: Türk halkında “misafir kismetiyle gelir” anlayışı hâkim olduğundan, misafir ağırlayan evlerde bolluk ve bereket olacağı inancı yaygındır. Aşağıda altı çizili olarak gösterilen “misafirin yediği kendi rızkıdır” sözü ise “*misafir kismeti ile gelir, misafir gelmeyen eve bereket gelmez, misafir on kismetle gelir birini yer dokuzunu bırakır*” atasözlerini çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır (Aksoy 1984: I/391; Albayrak 2009: 709; Pala 2010: 225; Püsküllüoğlu 2002: 140; TDK).

*Konuğun kendü rızkıdur yidüğü
Açuk tūt kapuñı bir gün kaparlar
Yidüğüñ saña kalur sakladuğun
Ne deñlü bağrıma bassañ kaparlar* (s. 351)

Takdirle yazılan tedbirle bozulmaz: İnsan ne kadar önlem alırsa alsın, kaderinde var olan şeylerin seyrini değiştiremez (Albayrak 2009: 813; Eyüpoğlu 1973: I/220-21).

*Cehd idüp zülfün belâsın şavamaz başdan göñül
Çünkü tağdır görür iş ne eylesün tedbîr aña* (G. 6/5)

Tilkinin dönüp dolaşıp geleceği yer kürkçü dükkânıdır: Bir işe alışmış veya bir muhit içinde kendine yer edinmiş kişiler en çok o iş ve muhitte huzur bulurlar. Hayat onları başka iş ve muhitlere sevketsen bile sonunda tekrar eski ortamlarına dönmeleri ihtimali yüksektir (Aksoy 1984: I/448; Albayrak 2009: 833; Eyüpoğlu 1973: I/227; Pala 2010: 281; Püsküllüoğlu 2002: 171; TDK).

Kıl taḥammül dârdan düşdükçe dūr

Bil ki merhündür umūr evkâtına

Ne kadar çatı ırak gitse kişi

Bir gün olur kim gelür ev çatına

(s. 388)

Kılavuzu karga olanın burnu b..tan kurtulmaz: Yol göstericisi, yani rehberi kötü olan bir insan, başını kötülüklerden kurtaramaz (Aksoy 1984: I/359; Albayrak 2009: 629; Eyüpoğlu 1973: I/157; Pala 2010: 198; Püsküllüoğlu 2002: 123; TDK).

Zülfî ḡamına uyduñ olursın göñül ḡarâb

Vîrânedür yirüñ çün olur rehberüñ ḡurâb

(G. 23/1)

2. Kemâl Paşazâde Dîvânı'nda Deyimler

15. yüzyılda Sâfi ile başlayan ve Necâtî ile olgunluğa kavuşan şiirde atasözü ve deyim kullanma eğilimi, *Kemâl Paşazâde Dîvânı'*nda da açıkça görülmektedir. *Dîvân'*da 300 civarında deyim kullanılmıştır. Şairin deyimlerin anlam zenginliğinden yararlanarak tanzim ettiği beyitler hem onun şiirlerine sadelik hem de akıcı ve etkili bir üslup özelliği kazandırmıştır. Kemâl Paşazâde'nin şiirlerinde bolca kullandığı bu deyimler kendi içinde birtakım özelliklere haizdir.

Bu deyimlerin büyük kısmı Türkçe kelimelerden oluşmaktadır: “Acısını çekmek (G. 48/2), adı kalmak (G. 106/7), ağzı açık kalmak (G. 74/2), başa çıkmak (G. 307/1), başına gelmek (G. 195/4), el çekmek (G. 266/4), elinden almak (G. 273/1), elinden gelmek (G. 289/7), göz açtırmamak (G. 211/1), göz dikmek (G. 99/4), gözden geçirmek (G. 353/5), kan içmek (G. 295/4), kan tutmak (G. 345/2), kana susamak (G. 162/4), karşı gelmek (G. 112/3), kara yüzlü (G. 239/3), kendini tutmak (G. 285/2), kulağına koymamak (G. 232/5), kulağına söylemek (G. 181/5), parmak ısırarak (G. 5/2), uykuya varmak (G. 2/4), üstüne düşmek (G.

219/5), yol göstermek (G. 163/4), yollarını gözlemek (G. 241/2), yüz bulmak (G. 358/4), yüz çevirmek (G. 361/3)..."

Bununla birlikte bazı deyimlerde Türkçe kelimelerin yerini eş anlamlıları olan Arapça ya da Farsça kelimeler almıştır: "açmaz dehen (ağzı açmak) (G. 264/3), açuk kaldı dehânu (ağzı açık kalmak) (G. 74/2), yüz urup pâyuña (ayağına yüz sürmek) (G. 96/5), hûn itme bğrını (bağrını kan etmek) (G. 310/2), dil vermek (gönül vermek) (G. 5/1), başuma 'âlemi târ itdi (dünyayı başına dar etmek) (G. 284/2), bağlamış diller (gönül bağlamak) (G. 262/3), basa kadem (ayak basmak) (G. 309/6), burasın gûşumu (kulağını burmak) (G. 272/3)..."

Vezin ya da kafiye gibi zaruretler nedeniyle deyimini oluşturan kelimelerin bazen yer değiştirdiği görülmektedir: "açıncak agzını (ağzını açmak) (G. 167/6), virmesün amân (aman vermemek) (K. 2/33), düşerler ayaga (ayağa düşmek) (G. 254/4), saldı ayaga (ayağa salmak) (G. 360/5), kesme ayagın (ayağını kesmek) (G. 194/4), basar ayagın (ayak basmak) (G. 199/1), kaldum ayakda (ayakda kalmak) (G. 139/5), çıkdı cânım (canı çıkmak) (G. 72/3), yandı cânım (canı yanmak) (G. 300/1), düşdi dillere (dillere düşmek) (G. 297/2)..."

İki kelimedenden oluşan bir deyimde bazen kelimelerin arasına bir ya da birden çok kelimenin girdiği görülmektedir: "akdı hemân agzı suyu (K. 2/31), çekse n'ola âh (G. 44/3), göge çıktı yir ehlinüñ âhı (Terci-i bend/s. 398), gönlümi anda çeken (G. 51/2), gönline yaruñ girip (G. 57/4), hâk ile sâyeveş beni yeksân idüp (G. 124/4), kaldı barmağ ısırup hayrân (G. 5/2), itdi leb-i cânâna heves (G. 135/1), tutdı beñzer kan (G. 345/2), çünladur gökler kulagın (G. 226/1), alur cân lezzetin (G. 279/5)..."

Bazı kullanımlarda deyimlerin kısaltıldığı ya da kelimelerin farklı şekilde kullanılarak bazı değişiklikler yapıldığı görülmektedir: "başını alıp götürmek" yerine "başını alıp çıkmak" (G. 20/5), "göz kulak olmak" yerine "göz kulak tutmak" (G. 13/6), "kin götürmek" yerine "kin eylemek" (G.144/4), "ekmeğini taşdan çıkarmak" yerine "rızkını taşdan çıkarmak" (G. 57/4), "saçını başını yolmak" yerine "saçını yolmak" (G. 55/4), "bağrı kebab olmak yerine" yerine "bağrını kebab etmek" (G. 149/2)..."

Şairin yardımcı fiille kurulan deyimlerde “etmek, eylemek” gibi yardımcı fiilleri kullanırken “ah etmek/ah eylemek” ya da “kan etmek/eylemek” örneklerinde olduğu gibi bazı deyimlerde yardımcı fiilleri değiştirerek her iki şekilde de kullandığı görülmektedir. Aşağıda *Kemâl Paşazâde Dîvânı*’nda yer alan deyimler ve geçtikleri yerler şiir ve beyit/bent numarası verilerek alfabetik olarak sıralanmıştır:²³

Acı söz (G. 186/3), **acısını çekmek** (G. 48/2), **ad etmek** (G. 356/4), **adı kalmak** (G. 106/7), **ağız açmamak** (G. 264/3), **ağız ağıza vermek** (G. 231/3, G.141/4), **ağzı açık kalmak** (G. 74/2), **ağzını açmak** (G. 333/4, G. 77/4, G. 84/5, G. 88/7, G. 167/6), **ağzını aramak** (G. 141/2, G. 248/3), **ağzının suyu akmak** (K. 2/31), **ah çekmek** (G. 44/3), **ah etmek/eylemek** (G. 160/6, G. 318/1, G. 375/2, G. 64/6, G. 117/5, s. 397, G. 76/4, G. 266/1, G. 140/2, G. 196/4, G. 294/1), **ahı göklere çıkmak** (s. 398), **ahı yerde kalmamak** (G. 299/1), **aklı gitmek** (G. 279/2), **aman vermek** (G. 244/7), **aman vermemek** (G. 126/6) (K. 2/33), **aradan çıkmak** (G. 291/2), **astığını asmak**, **bastığını basmak** (G. 151/2), **aşka düşmek** (Mur. I/8), **ayak (ayağın) almak** (G. 56/5), **ayağa düşmek** (G. 318/2, G. 331/5, G. 383/2, s. 391, G. 254/4, G. 320/6), **ayağına düşmek** (G. 381/1), **ayağına yüz sürmek** (G. 72/5, G. 206/2, G. 387/2; G. 197/2, G. 274/4, G. 314/4; G. 96/5, G. 20/6), **ayağını bağlamak** (G. 69/4), **ayağını kesmek** (G. 194/4), **ayak basmak** (G. 199/1, G. 52/2, G. 36/7), **ayakta kalmak** (G. 97/2, G. 42/1), G. 139/5); **bağrı kebab olmak** (G. 149/2), **bağrına basmak** (G. 18/3, G. 48/5), **bağrına taş basmak** (G. 373/3), **bağrını delmek** (G. 163/4, G. 248/6, G. 362/3, G. 382/4, G. 215/8, G. 283/2), **bağrını kan etmek** (G. 291/1, G. 363/4, G. 310/2) , **bahtı uyanmak** (G. 111/5, G. 253/4), **baş açmak** (G. 186/3, G. 334/1, G. 195/5), **baş çatmak** (G. 154/2, G. 64/5), **baş çekmek** (G. 313/4), **baş eğmek** (G. 134/3, G. 41/1, G. 93/4, G. 44/2), **baş indirmek** (G. 36/7), **baş kaldırmak** (G. 28/6, G. 255/7), **baş koşmak** (G. 105/2, G. 293/1, G. 305/3, G. 308/2, G. 386/5, G. 248/1), **baş koymak** (G. 358/2, G. 334/2, G. 249/4), **baş oynamak** (K. 1/24, G. 153/6), **baş üstünde yeri var** (G. 248/1), **baş üstünde taşımak (üzre tutmak)** (G. 227/2), **başa çıkmak** (G. 307/1), **başa varmak** (G. 196/5, G. 63/2), **baş açık** (G. 293/1),

²³ *Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde Dîvânı*’nda 300 civarında deyim kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak *Dîvân*’da yer alan deyimlerin büyük çoğunluğu tespit edilmeye çalışılmakla birlikte dikkatlerden kaçan deyimlerin olması da muhtemeldir.

başım**la beraber** (G. 44/2), baş**ına bela olmak** (G. 218/4, G. 187/2), baş**ına çıkmak** (G. 121/6), baş**ına gelmek** (G. 62/4, G. 195/4), baş**ına kakmak** (G. 87/6), baş**ına üşüşmek** (G. 223/5, G. 284/5, G. 148/2), baş**ından aşmak** (G. 221/5, G. 221/2), baş**ından geçmek** (G. 221/5), baş**ını alıp gitmek** (G. 20/5), baş**ını meydana (ortaya) koymak** (G. 157/4, G. 115/4), baş**ının kara yazısı** (G. 223/1), baş**tan ayağa** (s. 373), baş**tan çıkarmak** (G. 286/4, G. 381/5), baş**tan çıkmak** (G. 57/1), baş**tan savmak** (G. 6/5), bela **çekmek** (G. 324/5, G. 324/1), belayı **savmak** (G. 313/7), belini **bükme**k (G. 256/1, s. 397, G. 294/3), benzi **sararmak** (G. 299/3, G. 141/1), bir araya **gelmek** (G. 168/7), bir pula **almamak** (G. 194/5), boynuna **almak** (G. 256/2); can **almak** (G. 376/2, G. 29/6), can **atmak** (G. 154/1, G. 16/6), can **bağışlamak** (G. 308/5), can **bulmak** (G. 279/5), can **feda etmek** (G. 270/5), can **vermek** (K. 1/14, K. 1/18, G. 5/4, G. 14/1, G. 19/7, G. 32/6, G. 51/3, G. 90/5, G. 116/6, G. 141/3, G. 198/4, G. 200/4, G. 246/2, G. 263/7, G. 282/3, G. 315/2, G. 334/5, G. 337/3, G. 343/5, G. 362/7, Mur. I/1, s. 376, G. 128/5), can **yakmak** (G. 255/2), canı **çıkmak** (G. 72/3), canı **yanmak** (G. 300/1), canına **geçmek** (G. 157/6), canını **almak** (G. 108/3, G. 309/2, G. 368/2, G. 388/4, G. 187/1), canını **yakmak** (G. 269/3, G. 5/5, G. 160/6), cefa **çekmek** (G. 218/5, G. 324/2), ceza **çekmek** (G. 324/3), ciğeri **yanmak** (G. 274/5), **çekip çevirmek** (G. 99/7); dağ üstü **bağ (olmak)** (G. 159/2), dağlara **düşmek** (G. 96/2, G. 15/2), deli **gibi** (G. 266/2), derde (derdine) **derman olmak** (G. 283/1), derdine **düşmek** (G. 216/4), derisine **sığmamak** (63/5; G. 217/6, G. 147/5), devlet **el vermek** (s. 353, G. 97/2), dil **uzatmak** (G. 157/2, G. 264/3, G. 329/3, G. 157/2), dil **vermek (gönül vermek)** (G. 5/1, G. 60/3), dilini **kesmek** (K. 2/33), dillere **düşmek** (G. 297/2), divanesi **olmak (bir şeyin)** (G. 357/2), doğru **durmak** (G. 80/3), dünya **gözüne görünmemek** (G. 290/1), dünyadan **el çekmek** (G. 379/3), dünyaya **gelmek** (G. 346/5), dünyayı **başına dar etmek** (G. 287/6, G. 284/2); eğri (gözle) **bakmak** (G. 163/2), el **açmak** (s. 347), el **çekmek** (G. 266/4), el **sunmak** (G. 214/1, G. 379/3, G. 383/2), el üstünde (üzre) **tutmak** (G. 110/3), el **vermek** (G. 104/4, s. 353, G. 97/2), elden **çıkmak** (G. 249/4, G. 161/5), ele **girmek** (G. 194/6, G. 343/5, (G. 152/2), elinden **almak** (G. 273/1), elinden **gelmek** (G. 289/7), eşliğine **yüz sürmek** (G. 252/3, G. 382/6), fal **açmak** (G. 67/3, G. 262/4), fark **edilmek (olunmak)** (G. 3/4), fark **etmek** (G. 17/7), farz

olmak (G.66/4); **gam çekmek** (G. 209/6, G. 361/4, G. 206/6), **gam yemek** (s. 345), **gama düşmek** (G. 190/5), **geceyi gündüze katmak** (G. 154/1), **gönlü açılmak** (G. 39/3, G. 70/3, G. 251/1, G. 372/1, G. 32/2), **gönlü akmak** (G. 191/3, G. 285/2, G. 300/1), **gönlü bulanmak** (G. 20/4), **gönlü çekmek** (G. 51/2), **gönlü düşmek** (G. 132/1), **gönlü geçmek** (G. 146/1), **gönlü gözü tok olmak** (G. 166/7), **gönlü kalmak** (263/1, G. 296/6), **gönlü kara** (G. 239/6), **gönlü kararmak** (G. 232/3, G. 173/2), **gönlüne dokunmak** (G. 148/6), **gönlüne düşmek** (G. 135/3, G. 353/2), **gönlüne girmek** (G. 328/3, G. 57/4), **gönlünü yıkmak** (G. 347/6, G. 207/2), **gönül açmak** (G. 262/1), **gönül almak** (G. 284/6, G. 388/3), **gönül bağlamak** (G. 262/3), **gönül yapmak** (G. 347/1, G. 56/5), **göz açıp kapayıncaya kadar** (G. 355/4), **göz açtırmamak** (G. 211/1), **göz değmek** (G. 70/1), **göz dikmek** (G. 99/4), **göz göre** (G. 312/5), **göz kulak tutmak** (G. 13/6), **gözyaşı dökmek** (G. 213/5, G. 19/5), **göz yummak** (G. 266/5, G. 106/4), **göz yummamak** (G. 47/2, G. 160/3), **göz yumup açınca (ya dek)** (G. 106/4, G. 104/5), **gözden geçirmek** (G. 353/5), **göze görünmek** (G. 81/5), **gözleri (gözü) yollarda kalmak** (s. 385, G. 292/5), **gözü kararmak** (G. 83/7, G. 141/5), **gözü uyku görmemek** (G. 266/5), **gözünden sakınmak** (G. 289/7), **gözüne diken olmak** (G. 362/1), **gözüne girmek** (G. 361/5), **gözüne koruk sıdurmamak** (G. 166/6), **gözünü açmak** (G. 106/4), **gözünü bağlamak** (G. 239/7), **gözünü dikmek** (G. 289/3), **göz süzmek** (G. 137/2), **gözünün yaşına bakmamak** (G. 304/3), **gurbet çekmek** (G. 25/5), **gün gibi âşikâr (... ayan)** (G. 326/4), **günaha girmek** (G. 305/5); **hâk ile yeksan etmek** (G. 124/4), **hatırını hoş etmek** (G. 143/7), **hayran etmek (bırakmak)** (G. 179/1), **hayran olmak (kalmak)** (Mur. 1/3, G. 79/3, G. 130/3, G. 132/3, G. 257/1, G. 257/6, G. 289/3, G. 292/3, G. 314/3, G. 316/4, G. 333/4, G. 345/6, G. 349/2, G. 5/2), **haz almak** (G. 4/6), **heves etmek** (G. 137/2, G. 135/1), **hevesi kalmamak** (G. 325/3), **hor bakmak** (G. 212/1), **hoş görmek** (G. 295/1, G. 53/3), **icazet vermek** (G. 136/2), **imza atmak (etmek)** (G. 38/3), **intikam almak** (G. 192/6), **iş bitirmek** (G. 186/1); **kadem basmak** (G. 186/2, G. 195/5, G. 309/6), **kadrini bilmek** (G. 273/6, G. 379/5, G. 188/6), **kamet getirmek** (G. 110/2, G. 121/2), **kan ağlamak** (G. 227/4, G. 31/1, G. 34/4, G. 350/2, G. 84/1), **kan dökmek/etmek/eylemek** (G. 298/3, s. 353, G. 162/3, G. 212/3, G. 95/5, G. 204/4), **kan içmek** (G. 295/4), **kan tutmak** (G. 345/2), **kan yutmak** (K. 2/8, G. 116/3, G. 155/3, G. 172/1, G. 217/5, G. 253/5, G. 257/4, G. 277/4,

G. 328/6, G. 367/3, G. 215/2, G. 248/6, G. 251/6, G. 358/3, G. 38/5, G. 330/3, G. 345/2, G. 103/4), **kana boyanmak** (G. 116/3, G. 215/8, G. 197/3, s. 397, G. 251/3), **kana susamak** (G. 162/4), **kanı kurumak** (G. 73/2), **kanına girmek** (G. 345/2, G. 293/3), **kanını helal etmek** (G. 281/3), **kanını içmek** (K. 2/31, G. 95/5, G. 187/1), **kanlı yaş (... dökmek, akıtmak)** (G. 116/5), **karalar bağlamak (ya da giymek)** (G. 99/6), **kara gönüllü** (G. 199/1), **kara yüzlü** (G. 239/3), **karşı gelmek** (G. 112/3), **kaşlarını çatmak** (G. 179/2), **kendini tutmak** (G. 285/2), **kendini yitirmek** (G. 97/4), **kılı kırk yarmak** (G. 130/5), **kıyamet koparmak** (G. 360/6, G. 29/2, G. 253/3, G. 223/2), **kıyamet kopmak** (G. 268/7, G. 255/7), **kilimini sudan çıkarmak** (G. 245/2), **kin gütmek** (G. 144/4), **kul etmek** (s. 354, s. 349), **kul olmak** (G. 235/5, G. 9/3), **kulağına koymamak** (G. 232/5), **kulağına söylemek** (G. 181/5), **kulağını burmak** (G. 194/2, G. 386/5, G. 272/3), **kulağını çınlatmak** (G. 226/1), **kuru söz** (G. 93/4), **kuyusunu (kuyu) kazmak** (s. 343), **kül olmak** (G. 217/3, G. 238/4, G. 368/4); **lezzet almak** (G. 279/5), **merhaba etmek** (G. 4/1, G. 156/3, G. 110/3), **namerde muhtaç olmak** (s. 378), **parmak ısırarak** (G. 5/2), **pervane olmak** (G. 135/4); **rağbet etmek** (G. 295/4, G. 314/5, G. 147/4), **renk vermek** (G. 114/5), **rızkını taşdan çıkarmak** (G. 57/4), **saçını başını yolmak** (G. 55/4), **saf bağlamak/tutmak** (G. 262/5, G. 110/2), **seccâdeyi (suya) salmak (sermek)** (G. 174/4, K. 1/11. Beyit), **secde etmek** (G. 11/4), **sefer etmek** (G. 53/2), **selam olsun** (G. 9/2, G. 281/2), **sevdasına düşmek** (G. 223/5), **siper etmek** (G. 208/3), **söz işitmek** (G. 252/4), **sözü geçmek** (G. 133/4), **su içinde kalmak** (G. 221/2), **şeref vermek** (G. 124/5); **takat getirmek** (G. 138/8), **taş bağırlı** (s. 400), **taş taş üstünde kalmamak** (G. 146/1), **tıraş etmek** (G. 146/2), **turşu suratlı** (G. 144/3), **tuz ekmek hakkı (nân ü nemek hakkı)** (s. 354), **uçup gitmek** (G. 64/5), **uykuya varmak** (G. 2/4); **üstüne düşmek** (G. 219/5), **üstüne titremek** (G. 301/5), **var yok** (G. 167/3), **varı yoğu** (G. 265/5), **vatan tutmak** (G. 102/4), **yadigâr kalmak** (G. 68/3), **yakıp yandırmak** (G. 161/1, G. 365/1), **yanına kalmak (kalmamak)** (G. 293/2), **yanıp yakılmak** (G. 122/1, G. 372/5, G. 201/5, G. 226/6, G. 233/1, G. 157/6, G. 229/3), **yaş dökmek** (G. 267/4, G. 361/3, G. 266/1), **yeler oñmaz** (G. 263/4), **yerden yere çalmak (ya da vurmak)** (G. 317/1), **yer etmek** (G. 65/2, G. 68/3, G. 292/4, G. 314/5, G. 327/4, G. 180/6, G. 325/3, G. 325/1), **yere çalmak** (G. 150/5), **yeri göğü tutmak** (G.

348/1), yerinde yeller esmek (G. 87/5), yerini tutmak (G. 158/5), yıldızları saymak (G. 226/2), yıldızı düşkün (olmak) (G. 105/5), yok yere (G. 144/4, G. 360/6, G. 336/3, G. 223/2), yol göstermek (G. 163/4), yollara bakmak (G. 141/5), yollara düşmek (G. 205/6, G. 15/5), yollarını gözlemek (G. 241/2), yolu uğramak (G. 119/6), yoluna can vermek (G. 362/4), yolunu gözlemek (G. 83/7), yol kesmek (basamak, vurmak) (G. 42/2), yüreği kan olmak (ağlamak) (G. 380/4, G. 257/2), yüreği titretmek (G.264/4), yürek yakmak (G. 145/7), yüz aklı (G. 173/3), yüz bulmak (G. 358/4), yüz çevirmek/döndürmek (G. 361/3, G. 209/3), yüz göstermek (G. 296/4), yüz karası (G. 96/3), yüz suyu dökmek (G. 20/2, G. 51/2, G. 359/5), yüz sürmek (G. 218/2, G. 375/2, G. 128/4), yüz tutmak (G. 127/6), yüz vermek (G. 121/6, G. 44/2, G. 311/7, G. 2/2), yüz vurmak (G. 324/4), yüzü ak olsun (G. 116/4), yüzü gülmek (G. 184/2, s. 346, G. 328/2, G. 39/4), yüzü kalmamak (G. 290/2), yüzü kara (G. 93/7, G. 96/3, G. 109/5, G. 237/5, G. 214/3, G. 93/4), yüzü kızarmak (G. 215/3), yüzü sararmak (G. 173/6, G. 346/1, s. 392, G. 38/2), yüzü yere düşmek (G. 375/4), yüzü yok (G. 14/7), yüzünden nur akmak (G. 145/2), yüzüne bakmamak (G. 105/7, G. 4/5), yüzüne gülmek (G. 217/6, G. 336/3, G. 378/2, G. 388/3, G. 100/3), zahmet çekmek (G. 246/2, G. 181/7), zincire çekmek (G. 118/6), zindan olmak (bir yer) (G. 380/3).

3. Kemâl Paşazâde Dîvânı'nda Halk Söyleyişleri

Türkçe eserlerinin yanı sıra Arapça ve Farsça çok sayıda eser veren ve her üç dile de hâkim olan Kemâl Paşazâde, şiirlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmayı tercih etmiştir. *Dîvân*'ında sosyal hayata ait unsurlara oldukça fazla yer veren şairin şiirleri, günlük dilde kullanılan kelime ve ifadeler açısından da oldukça zengindir. Şairin günlük konuşma dilinden aldığı bu söyleyişler, şiirlerinde daha samimi ve külfetsiz bir üslubun hâkim olmasını sağlamıştır. *Dîvân*'da geçen ve halk söyleyişi özelliği taşıyan bazı ifadeler aşağıda gösterilmiş ve bunlara örnek oluşturması hasebiyle bazı beyitler verilmiştir:

“Ağzumu açdurma benüm (G. 362/2), aslı yok bu sözün (G. 33/3), barmagun kanuma ban (G. 227/1), başımla berâber (G. 44/2), ben nice ağlamayam (G. 101/1), beni dinle sen (s. 380), böyle bilmezdim seni (G. 350/3), budur sana sözüm (G. 232/5), bu kelâmı işit (s. 348), cânuma hoş geldi (G. 128/1), cânum seven ölsün mi seni (G. 362/7), didi hey yüri var

(G. 195/3), ey gözüm nûrı (G. 232/2), eyvây beni (G. 362/3), gel tağıtma dostum (G. 254/4), gel ey gözüm (G. 238/1), gel anı sevme (Mur. I/5), gel hele (G. 57/5), gicen hoş ola (G. 140/3), gör neler geçdi başumdan benüm (G. 221/5), harâm olsun sana (G. 9/1), hey ne kâfirsın (G. 307/4), hey ne kara gönüllüdür (G. 199/1), hey ne yüzi karadur (G. 93/4), kendü kendümle delüler gibi (G. 266/2), ne bilürsın (G. 253/5), ne cânu var (G. 112/3), nem var benüm (G. 118/2), sana bir söz disem (G. 231/3), sana mı kaldı (G. 324/1), selâm olsun sana (G. 9/2), sen benden işit (G. 300/3), söyletme beni (G. 350/4), vây beni (G. 7/5), vay n'olaydı (G. 187/3), ya ne söylersın bana (G. 2/1), yoluna fedâ olsun (G. 158/1)."

Taşlara kâr kıılır itmez eşer âh saña

Ne demürden yürek itmiş begüm Allâh saña (G. 11/1)

'Iyş u nüş eyle bugün aña ğam-ı ferdâyı

Saña ışmarlamadılar bu yalan dünyâyı (s. 393)

Cân viriür bülbül-i dil görmez ise gül yüzüñi

Döymez hecrüñe cânım seven ölsün mi seni (G. 362/7)

'Işka uyduñ n'eyledüñ gör sen baña

Dimedüm miydi bu hâli ben saña (G. 13/1)

Cân ile dili yakmağa geldi ğam-ı 'ışkuñ

Nem var benüm olan dahı cânânelerüñdür (G. 118/2)

Añup kaddüñ yine kâmet getürdüm

Yüzüñ gördüm didüm Allâhu ekber (G. 121/2)

Ol mihr ü mâh-rûya bu serv kâmet ancak

Yoğ yoğ ne kâmet olsun bu bir kıyâmet ancak (G. 174/1)

Beñzer dimişdi yüzine dil bir nazarda gül

Dil-ber işitdi didi ço bum haber degül (G. 208/1)

Söyleşürsin virüp ağyār ile ağız ağıza
Baňa incinmese gönlüñ saňa bir söz disem (G. 231/3)

İnan bu kerre saňa vefā ideyin didüñ
Gel söyle it ki bir dağı sözine inanam (G. 233/4)

Kaddi için dimiş sero **yanuma gelmesin tek**
Yüzüme toğrı baqsun ölince kul olayum (G. 235/5)

Bakmadan yüzüme geçüp gitme
Şun begüm bâri merhabâ yirine (G. 340/3)

Mâh-rûlar mihri ile beni yaqduñ ey göñül
Sencileyin dōsti olan n'ider imiş düşmeni (G. 350/5)

Yār bildüm seni ben 'ālemi ağyār idüben
Dōstum sen ne için bilmeyesin yār beni (G. 363/6)

4. Kemâl Paşazâde Dîvânı'nda Arkaik Unsurlar

*Kemâl Paşazâde Dîvânı'*nda yer alan arkaik unsurlar, Hakan Özdemir (2012) tarafından yapılan bir çalışmada, eklerde görülen eskicil unsurlar ve söz varlığında görülen eskicil unsurlar ana başlıkları altında incelenmiştir.

Özdemir, *Kemâl Paşazâde Dîvânı'*nda söz varlığında görülen eskicil unsurları; “**döymek** ‘dayanmak’, **tañ** ‘hayret, teaccüp’, **karañu** ‘karanlık’, **iñen** ‘çok’, **iñende** ‘çok’, **koçmak** ‘kucaklamak’, **örütürmek** ‘ayağa kalkmak’, **key** ‘çok’, **külüng** ‘çabuk, tez at’, **söyünmek** ‘sönmek’, **gözgü** ‘ayna’, **ıssı** ‘sıcaklık’, **assı** ‘fayda’, **emsem** ‘ilaç’, **depretmek** ‘kımlıdatmak’, **yel-**, **göynük**” şeklinde sıralamıştır (2012: 2507-08).

Özdemir'e ilave olarak *Kemâl Paşazâde Dîvânı'*nda yer alan arkaik kelimelere şunları da eklemek mümkündür: **Aldamak** ‘aldatmak, kandırmak, oyun etmek’ (G. 388/3), **ayruk** ‘başka, gayri, diğer’ (K. 2/11), **bilişlik** ‘aşinalık, tanışıklık’ (G. 307/2), **çin seher** ‘tan yeri ağarmak üzere olduğu zaman’ (G. 15/7), **çizginmek** ‘dönmek, dolaşmak’ (G. 20/4), **dañmak** ‘hayrette kalmak, şaşmak, şaşırtmak’ (G. 205/3), **degme** ‘her, her

bir, herhangi bir, gelişigüzel, rastgele, beğenilmiş, seçilmiş' (G. 130/1), **deprenmek** 'hareket etmek, harekete gelmek, kımıldanmak, sarsılmak' (G.264/4), **dirgürmek** 'diriltmek, ihya etmek' (G. 26/5), **dirmek** 'toplamak, biriktirmek' (G. 91/1), **eslemek** 'dinlemek' (Mur. I/6), **esrimek** 'sarhoş olmak, aklını kaybetmek, delirmek, kendinden geçmek, azgınlaşmak, sertleşmek, çok kızmak' (s. 386), **gökçek** 'güzel, sevimli, hoş' (G. 100/2), **göyünmek** 'yanmak' (G. 364/4), **ılduz** 'yıldız' (G. 253/3), **ırak** 'uzak' (G. 25/3), **ırılmak** 'ayrılmak, uzaklaşmak, yorulmak' (K. 1/14), **kaçan** 'ne zaman' (K. 1/21), **kakmak** 'kalkmak, kabarmak, çalmak, vurmak, itmek, tepmek, çakmak, saplamak' (G. 259/3), **kakımak** 'öfkelenmek, kızmak, itiraz etmek, karşı gelmek, azarlamak' (G. 37/4), **kamu** 'bütün, hep, her, herkes' (s. 358), **kanda** 'nerede' (Mur. I/3), **kanı** 'hani, nerede' (G. 24/1), **kankı** 'hangi' (G. 5/4), **kati** 'çok, çok ziyade, pek, şiddetli, iyice, sıkı, sıkı sıkı, gayret' (G. 92/1), **key** 'çok, pek, gayet, pek çok' (G. 180/2), **kıya bakmak** 'hiddetle, kıyasıya bakmak, öldürisiye bakmak, dikkatle bakmak, keskin bakmak' (G. 14/4), **kimesne** 'kimse' (G. 311/9), **od** 'ates' (G. 135/4), **oñat** 'doğru, uygun, iyi, mükemmel, layıkıyla, tamam, muvafık' (G. 247/3), **oñulmak** 'şifa bulmak, iyileşmek, yara kapanmak' (G. 96/4), **otağ** 'çadır, büyüklere mahsus çadır' (G. 367/1), **ögdül** 'mükâfat, yarış mükâfatı' (G. 277/5), **öykünmek** 'taklit etmek' (G. 17/3), **sağış** 'sayı, adet, miktar, hesap' (G. 93/6), **sepmek** 'serpmek, saçmak' (G. 5/7), **sıdırmak** 'sıktırmak, sızdırmak' (G. 166/6), **sınmak** 'kırılmak, parçalanmak, münkesir olmak' (G. 280/9), **soğulmak** 'suyu çekilmek, kaynağı kaybolmak veya kurumak, feri gitmek, solmak, nuru sönmek, darlaşıp çukurlaşmak' (s. 401), **söykenmek** 'dayanmak, yaslanmak' (G. 383/4), **sumak** 'su kabı, kırba, maşrapa' (G. 194/8), **suvarmak** 'sulamak, su vermek' (G. 194/8), **tek turmak** 'uslu, sessiz, sakin durmak, susmak' (Mur. I/9), **tobra** 'torba' (s. 373), **turvanda** 'turfanda' (G. 46/7), **uçmak** 'cennet' (G. 51/3), **uğrılmak** 'çalmak' (G. 91/), **urmak** 'vurmak, çarpmak' (K. 1/26), **uş** 'işte, şimdi' (G. 326/3), **üleştürmek** 'paylaştırmak, bölüştürmek' (G. 306/4), **yalıncak** 'çıplak, uryan' (K. 2/7), **yasmak** 'yayın kirisini gevşetmek, yassıltmak, düz hâle getirmek' (G. 151/3), **yaykara** 'yaygara' (G. 93/5), **yedmek** 'çekmek, yedekte götürmek' (G. 328/4), **yılduramak** 'parıldamak, lemean etmek, ışıldamak, ziya

saçmak' (G. 366/5), **yiñ** 'elbise kolunun el üzerine gelen kısmı' (s. 400), **yumak** 'yıkamak' (K. 1/21).

Sonuç

Atasözleri ve deyimler, geçmişin ışığından süzülerek günümüze kadar gelen ve bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi kültürel mirasını yansıtarak bunların gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir işleve sahip olan söz varlıklarıdır. Türk edebiyatının ilk edebî metinlerinden itibaren kullanımına rastlanan atasözleri ve deyimlere klasik Türk edebiyatı şairleri de kaleme almış oldukları eserlerde yer vermişlerdir.

Osmanlı'nın yetiştirdiği en velut âlimlerden biri olan Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde de birçok divan şairi gibi şiirlerinde atasözleri ve deyimlerin ifade gücünden istifade etmeyi ihmal etmemiştir. Şair, *Dîvân*'ında 30 civarında atasözü kullanmıştır. Bu atasözlerinin bir kısmı herhangi bir değişikliğe maruz kalmadan günümüzde olduğu gibi kullanılırken bir kısmına kelime eklenmiş veya çıkarılmış, sözdiziminde bazı değişiklikler yapılmış ya da kelimelerin Arapça veya Farsça karşılıkları kullanılmıştır. Bu sözlerden bir kısmı ise tam bir atasözü özelliği taşımamakla birlikte anlam olarak bir atasözüne işaret eden özlü sözler olarak karşımıza çıkmaktadır. Şairin bu atasözlerini genellikle ifade etmek istediği düşünceyi desteklemek ya da daha etkili hale getirmek amacıyla kullandığı görülmektedir.

Kemâl Paşazâde Dîvânı'nda deyimlerin kullanımı ise atasözlerine oranla daha yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Şairin *Dîvân*'ında 300 civarında deyim kullandığı tespit edilmiştir. Şair, şiirin vezni ya da kafiyesi gereği diğer divan şairlerinde olduğu gibi deyimlerin yapısı ve kelimelerinde bazı tasarruflarda bulunmaktan geri kalmamıştır. Deyimlerin büyük bir çoğunluğu Türkçe kelimelerden oluşurken atasözlerinde olduğu gibi bazı deyimlerde de Türkçe kelimelerin yerini Arapça veya Farsça karşılıklarının aldığı görülmektedir. Yine deyim oluşturulan kelimelerin yer değiştirmesi, deyim oluşturulan kelimelerin arasına birden fazla kelime girmesi, bazı deyimlerin kelimelerinin farklı şekilde kullanımı ya da deyimlerin kısaltılarak kullanımı gibi

hususiyetler karşımıza çıkan kullanımlar arasındadır. *Dîvân'*da en fazla geçen deyim 22 defa tekrar edilen can vermek deyimidir. Hayran olmak, kan yutmak, yanıp yakılmak, ah etmek deyimleri de en fazla tekrar edilen deyimler arasında yer almaktadır.

*Kemâl Paşazâde Dîvânı'*nun halk söyleyişleri açısından da oldukça zengin olduğu görülmektedir. Şair, günlük dilde kullanılan kelimeleri ve ifadeleri kullanarak hem şiirlerini daha sade ve anlaşılır kılmış hem de şiirlerine samimi bir söyleyişin hâkim olmasını sağlamıştır. *Kemal Paşazâde Dîvânı* aynı zamanda arkaik kelimelerin varlığı bakımından da zengin bir görünüm arz etmektedir. Eslemek, örütürmek, külüng, tek turmak, kıya bakmak, çizginmek gibi günümüze ulaşmayan pek çok arkaik kelimenin kullanımı *Dîvân'*da ilgi çekici unsurlar arasında karşımıza çıkmaktadır.

Arapça ve Farsça manzum ve mensur eserler verecek kadar bu dillere hâkim olan Kemal Paşazâde'nin *Dîvân'*ında atasözleri ve deyimleri sıklıkla kullanması ve her fırsatta halk söyleyişlerine de yer vermiş olması hem onun Türkçeye gösterdiği önemi hem de yaşadığı dönemin dil özelliklerini şiirlerine başarılı bir şekilde aksettirdiğini göstermektedir. Şair aynı zamanda Türkçeye zenginlik ve güzellik katan bu önemli dil malzemelerini başarılı bir şekilde kullanarak hem manzumelerine çeşni ve renk kazandırmış hem de yaşadığı dönemde canlılığını muhafaza eden bu dil malzemelerini adeta kayıt altına almıştır.

Divan edebiyatı metinlerinde atasözü ve deyimlerin varlığının bu tarz çalışmalarla tespit edilmesi Türk dilinin söz varlığı açısından sahip olduğu zenginliğin ortaya konulması ve şairlerin üslup özelliklerinin değerlendirilmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu çalışmalar aynı zamanda divan şairlerinin Türk dilinin söz varlığını şiirlerinde nasıl işlediklerini göstermesi bakımından da ayrıca önem arz etmektedir.

Kaynakça

AKSOY, Ömer Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Cilt 1-2. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- ALBAYRAK, Nurettin (2009), *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- ARSLAN, Sedanur Dinçer (2019), *Nev'î Divanı'nda Atasözleri, Deyimler ve Bunların Kullanımı Üzerine*. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(2), 253-277.
- ARSLAN, Üzeyir (2019), "Kef Geçmek Deyimi Üzerine", *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı* (s. 154-172). İstanbul: Kriter Yayınevi.
- ASLAN, Mustafa (2002), "Nâzım Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler", *Türk Dünyası Araştırmaları, Prof. Dr. Osman Nedim Tuna Hatıra Sayısı*(139), 53-66.
- ATSIZ, Nihal (1996), "Kemal Paşaoğlu'nun Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul (6), 71-112.
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2018), "Bağdatlı Rûhî'nin (ö.1014/1605-1606) Gazellerinde Deyimler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*(38), 163-202.
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2019), "Klasik Türk Şiirinde Kuş Kondurmak Deyiminin Anlam Çerçevesi", *ESTAD*, 2(1), 215-232.
- BATIİSLAM, Hanife Dilek (1997), "Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler", *Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Fuat Özdemir Anısı*, 107-123.
- BAYRAMOĞLU, Yusuf Okan (1996), *Ahmed Paşa Dîvânı'nda Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BEYZADEOĞLU, Süreyya (1996), "Divan Şiirinde Bir Deyim 'Taş Yatur'", *Türk Edebiyatı*, 55-56.
- CANIM, Rıdvan (2018), *Latîfî Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- COŞKUN, Ali Osman (1997), "Kafzâde Fâizî Divanındaki Atasözleri ve Deyimlere Dair", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(10), 69-80.
- ÇENELİ, İlhan (1973), "Zâtî Dîvânı'nda Atasözleri ve Deyimler", *Türk Kültürü* (123), 153-158.
- ÇETİN, Kamile (2016), "Mektep Sahibi Bir Şair Olarak Necâfî Bey", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi Prof. Dr. Mine MENĞİ Özel Sayısı*, 2(5), 245-262.

- ÇETİN, Kamile (2020) "Sehî Bey Dîvânı'nda Deyimler ve Atasözleri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(67), 113-164.
- ÇETİNKAYA, Ülkü (2009) "Divan Şiirinde Çok Başlı (Ziyade-Ser) Deyimi Üzerine", *Turkish Studies*, 4(2), 226-245.
- DEMİREL, Mustafa (1996), *İbn-i Kemâl - Dîvân Tenkitli Metin*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- DEMİRKAZIK, H. İbrahim (2013), "El Arkası Yerde" Deyimi ve Bu Deyimin Divan Şiirindeki Kullanımı, *Turkish Studies*, 8(4), 617-633.
- DERDİYOK, İ. Çetin (2012), "Ru be-kafa Gelmek Deyimi Üzerine", *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Adana, s. 109-117.
- DEVİRİM KALAYCI, Sevinç (2007) 18. Yüzyıl Şairlerinden Sünbülzâde Vehbî (Lutfiyye), Bosnalı Sâbit, Enderunlu Vâsif ve Nedim'in Dîvân ve Mesnevilerinde Atasözleri ve Deyimler, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ERENOĞLU, Dilek (2007), "Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler", *Turkish Studies*, 2(4), 1150-1167.
- ERSOYLU, Halil (1983), "Fatih'in Şiir Dilindeki Atasözü ve Deyimler", *Türk Dünyası Araştırmaları*(24), 173-183.
- EYÜPOĞLU, E. Kemal (1975), *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler* (Cilt I-II), İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık.
- EYYÜP, Akman (2009), "Necâfî Beyin Edebi Muhitleri", *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu*, 15-17 Nisan 2009, Ölümünün 500. Yılında Necâfî Beğ Anısına, *Bildiri Kitabı* (s. 628-634). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- GÜLER, Zülfi (2011), "Şeyh Gâlib Divanı'nda Deyimler", *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(3), 433-455.
- GÜRBÜZ, Mehmet (2012), "Rezmî Divanı'nda Deyimler", *Turkish Studies*, 7(1), 1231-1267.
- İÇEL, Hatice (2004), "Necâfî Beg Divanı'ndaki Deyimler", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*(15), 175-230.
- İPEK, Ali (1992), "İhyâ (Seyyid Yahyâ) Divanı'nda Deyimler ve Atasözleri", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi*, 7(2), 73-80.

- KAÇAR, Mücahit (2010). *İbn-i Kemâl Dîvânı'nun İncelenmesi (Nazım Bilgisi-Belâgat-Üslûp ve Dil Özellikleri-Muhtevâ)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- KAPLAN, Yunus (2009), "Sâbit'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri", *Turkish Studies*, 4(4), 599-635.
- KARAHAN, Abdülkadir (1980), "Trabzonlu Figânî'de Atasözleri ve Deyimler", *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri* (s. 43-53). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- KARAVELİOĞLU, Murat Ali (2014), "Divan Şiirinde 'Bend Geçmek', 'Hurde Geçmek' ve 'Kapı Geçmek' Deyimleri Üzerine", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*(31), 175-204.
- KAVRUK, Hasan (2000), "Cemâlî'de Atasözleri ve Deyimler", *I. Kütahyalı Şairler Sempozyumu, 4-5 Haziran 1998* (s. 370). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- KAYA, Bülent (2020), "Bâkî Divanı'nda Atasözü ve Deyimler", *Asia Minor Studies*, 8(1), 403-417.
- KAYA, Bayram Ali (2011), "Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*(6), 11-54.
- KAYA, Bayram Ali (1999), "Azmi-zâde Hâletî Dîvânı'nda Atasözleri ve Deyimler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 118, 149-168.
- KAYA, Hasan (2018), "Divan Şiirinde Kıl Kondurmamak Deyiminin Anlam Çerçevesi", *Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan* (s. 495-508). Ankara: Yayınevi.
- KAYA, Hasan (2018), "Divan Şiirinde "İş Asmak" Deyimi Üzerine", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan Özel Sayısı*, 231-243.
- KAYA, Hasan (2018), "Divan Şiirinde Ayak Deri Deyiminin Anlam Özellikleri", *II. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu* (s. 668-674). Çanakkale: Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Derneği.
- KAYA, Hasan (2011), "Emrî Divanı'nda Deyimler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*(6), 55-130.
- KAYAOKAY, İlyas (2019), "Osmanlı Edebî Metinlerinde "Diş Bilemek" Deyiminin Anlam Çerçevesi", *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı* (s. 475-495). İstanbul: Kriter Yayınevi.

- KEKLİK , Murat (2019), "Klasik Türk Şiirinde Yıldızlarla İlgili Deyimler", *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı* (s. 496-521). İstanbul: Kriter Yayınevi.
- KEKLİK, Murat (2019), "Klasik Türk Şiirinde "Yüzü Açılmış" Deyimi Üzerine", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*(23), 45-61.
- Kemâl Paşazâde (1313), *Divan*, İstanbul: İkdam Matbaası.
- KILIÇ, Filiz (1996), "Âşık Çelebi Divanı'nda Atasözü ve Deyimler", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(1), 24-30.
- KÖKSAL, M. Fatih (2001), "Klasik Şiirimizden Bilinmeyen Bir Deyim: El Oyunu", *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(16), 127-136.
- KÖKSAL, M. Fatih (2016), "İbni Kemâl'in Dîvânında Yer Almayan Bazı Şiirleri", *Ya Kebiçe Mecmualar Arasında* (s. 249-262). İstanbul : Kesit Yayınları.
- KÖKSAL, M. Fatih (2005), "Metin Tenkidi Usûlü Açısından İbn-i Kemâl Dîvânı", *Berceste*(39), 9-14.
- KÖKSAL, M. Fatih (2008), "İbn-i Kemâl Divanı'nın Neşri Üzerine Tespitler", *Türklük Bilimi Araştırmaları*(23), 145-180.
- KURNAZ, Cemal (1996), *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlili*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KURNAZ, Cemal (1997), "Yahyâ Bey Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler", *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÜÇÜK, İslam (2015), "Divan Şiirinde İzaha Muhtaç Beş Deyim: Asâyı Dik-, Kantarlığı At-, Kulağından Fetili Çıkar-, Aya Elek As-, Ebu Zambak Oku-", *Turkish Studies*, 10(8), 1697-1706.
- ÖZDİNGİŞ, Vicdan (2006), "Güvâhî'nin Pend-nâme'sinde Deyimler", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*(3), 62-75.
- ÖZTÜRK, Erdem Can (2019), "Divan Şiirinde Kulakla İlgili Deyimler ve Anlam Çerçevesi", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 66, 37-82.
- ÖZTÜRK, Zehra (2018), "Süheylî Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(66), 460-499.
- PALA, İskender (2010), *Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri*, İstanbul: Kapı Yayınları.

- POYRAZ, Yakup ve Tergip, Ayhan (2010), "18. Yüzyıl Dîvân Şairlerinden Hâkim'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*(15), 188-202.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (2002), *Türk Atasözleri Sözlüğü*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- SARAÇ, M. A. Yekta (1996), "İbn-i Kemâl Divanı'nın Tenkitli Metninin Tenkidi", *İlmi Araştırmalar*(3), 191-195.
- SARAÇ, M. A. Yekta (2002), "Kemal Paşazâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25, 244-245.
- SARAÇ, M. A. Yekta (t.y.), *Şeyhü'l-islâm Kemal Paşa-zâde ve Divanı*, İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- SARAÇ, M. A. Yekta (1995), *Şeyhülislam Kemal Paşazade Hayatı Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri*. İstanbul: Risale Yayınları.
- SARI, Gülden (2014), XVII. Yüzyıl Dîvân Şairlerinden Rûz-nâmeci-zâde Şinâsî'nin Şiirlerinde Deyimler, *Turkish Studies*, 9(6), 913- 931.
- SAVRAN, Ömer (2005), "Neşâtî Divanı'nda Görülen Atasözleri ve Deyimler", *Akademik Araştırmalar Dergisi*(26), 211-220.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat (2010). Helâkî Divanı'nda Türkçe Deyimler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*(4), 155-202.
- TAŞ, Hakan (2017), "Klasik Türk Şiirinde Pâyeye At-/Atıl- Deyimi Üzerine", *Doğumununun 60. Yılında Mustafa S. Kaçalın Armağanı*: (s. 609-615). İstanbul: Kesit Yayınları.
- ULUCAN, Mehmet (2005), "Muvakkitzâde Mehmed Pertev'in Divanında Atasözleri ve Deyimlerin Kullanımı", *F.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 49-80.
- ÜÇER, Müjgan (1997), "Kadı Burhaneddin Divanı'ndaki Atasözleri ve Deyimler Üzerine", *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, 4-7 Eylül 1989* (s. 269-296). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- VARIŞOĞLU, Mehmet Celal (2018), "Değerler Eğitimi Bağlamında Hâtem Divanı'nda Deyimler", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31), 106-128.
- VERİYEV Nerimanoğlu, Kamil (1996), "Fuzuli Dilinde Deyimler", *Üçüncü Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı, 23-27 Eylül 1996*. Ankara.

- YAKAR, Halil İbrahim (1999), "Üsküplü İshak Çelebi Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler", *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu (Gaziantep)*, s. 20-60.
- YAVUZ, Seyit (2016), "Saîd Paşa Dîvânı'nda Yer Alan Atasözleri ve Deyimler Üzerine", *D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(15), 106-114.
- YILMAZ, Ozan (2009), "Klasik Türk Edebiyatında Bir Deyim: Ter Düşmek", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*(21), 155-170.
- YILMAZ, Ozan (2009), "Klasik Türk Şiirinde Bir Deyim: Topraktan Götürmek", *Vakıf İnsan: Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı* (s. 689-700). İstanbul: Kriter Yayınevi.
- YILMAZ, Ozan (2018), "Moğolca Bir Kelimedenden Türkçe Bir Deyime: Klasik Türk Şiirinde Cebe Satmak Deyimi", *Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 1577-1585). İstanbul: Kesit Yayınları.
- ZÜLFE, Ömer (2019), "Osmanlı Şiirinde Yol Kesmek Deyimi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi The Journal of Turkish Cultural Studies*(41), 249-260.